

۵۱

پایان نامه

سطح ۳ حوزه علمیه قم در رشته علوم قرآن و حدیث

روشهای مبارزه قرآن کریم

با فرهنگ جاهلی

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی

استاد مشاور:

آیت الله محمد هادی معرفت

مؤلف:

سید کمال الدین میر محمدی

شهریور ۱۳۸۲

۱۶۴۸

تقدیم به:

به بنیان‌گذار مکتب برحق تشیع، صادق آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امام جعفر صادق عَلَيْهِ السَّلَام که با قیام علمی خود، حیات ابدی بر کالبد مذهب شیعه بخشید و حقانیت آن را بر حقیقت جویان روشن ساخت.

تقدیم به:

احیاگر مکتب اسلام و مصلح زمان، حضرت امام خمینی - اعلی الله مقامه - که با دم مسیحایی خود، مسلمانان را از خواب غفلت بیدار کرد و پیام آور عزت و آزادی خواهی برای جهانیان شد. تقدیم به او که کتاب هدایت و قرآن مجید را در کنج مساجد و مقابر مهجور شده برد به صحنه زندگی کشانید.

و تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم که با تحمل زحمات فراوان، زمینه‌های تحصیل و تربیت را برایم فراهم کردند و دعای خیرشان، همیشه بدرقه‌ی راهم بوده است.

﴿من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق﴾

اینجانب بر خود، فرض می‌دانم که از تمام عزیزانی که مرا در تدوین این رساله علمیه، راهنمایی و مساعدت کردند کمال تشکر و سپاس را از آن‌ها داشته باشم.

به خصوص از استاد عزیز و گرانقدرم، حضرت حجة الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی، که علی‌رغم اشتغالات فراوان، با حوصله تمام و صبورانه، قبول زحمت فرمودند و با راهنمایی‌های راهگشایش، بنده را در تدوین این رساله بهره‌مند ساختند، از خداوند متعال خواهانم که وجود ایشان را برای حوزه‌های علوم دینی و مراکز علمی، پربركت قرار دهد.

و تشکر فراوان از حضرت آیت الله محمدهادی معرفت، که در امر مشاورت این رساله، بنده را یاری فرموده و قبول زحمت کردند، از خداوند، طلب طول عمر باعزت برای ایشان خواهانم.

و همچنین از مسئولان کتابخانه تخصصی مرکز فرهنگ و معارف قرآن و کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام وابسته به دفتر حضرت آیت الله سیستانی، که منابع مورد نیاز را در اختیار بنده قرار دادند، نهایت تشکر و سپاس را دارم.

فهرست مطالب

۶	مقدمه اهداف، روش تحقیق، سابقه تاریخی بحث
۸	بخش اول: کلیات
۸	فصل اول: معنای لغوی و اصطلاحی فرهنگ و ثقافه
۱۰	فصل دوم: معنای لغوی و اصطلاحی جاهلیت
۱۴	بخش دوم: فرهنگ جاهلی
۱۵	فصل اول: فرهنگ جاهلی در اعتقادات
۱۵	اعتقاد به خالق یکتا
۱۸	اعتقادات جاهلیت در مورد بت پرستی
۱۹	منشأ بت پرستی در جاهلیت
۲۱	بتهای معروف جاهلیت
۲۷	روش مبارزه قرآن با بت پرستی
۳۰	فرشته پرستی در جاهلیت
۳۲	جن پرستی در جاهلیت
۳۳	شیطان پرستی در جاهلیت
۳۵	پرستش اجرام آسمانی در جاهلیت
۳۷	دهریون در جاهلیت
۳۸	عقیده به جبر در جاهلیت
۳۹	اعتقادات خرافی در جاهلیت
۴۱	۱- تطیر
۴۳	۲- ازلام
۴۴	۳- سحر
۴۵	۴- کهنانت
۴۷	۵- سنتهای خرافی جاهلیت در مورد حیوانات
۵۰	۶- هام در جاهلیت
۵۱	۷- تغمیه و تفقه در جاهلیت
۵۱	۸- عقد الرتم در جاهلیت
۵۳	فصل دوم: فرهنگ جاهلی در رفتار

۵۳	تعریف رفتار.....
۵۳	اقسام رفتار.....
۵۴	نظام قبیله‌ای در جاهلیت.....
۵۵	اسامی قبایل عرب جاهلی.....
۵۷	دخترکشی در جاهلیت.....
۶۰	جایگاه زن در جاهلیت.....
۶۱	تبنی یا پسر خواندگی در جاهلیت.....
۶۲	جایگاه فرزند پسر در جاهلیت.....
۶۳	خلع و طرد فرزندان در جاهلیت.....
۶۴	تفاخر در جاهلیت.....
۶۵	ربا در جاهلیت.....
۶۷	قمار و شراب در جاهلیت.....
۷۱	جنگ در جاهلیت.....
۷۲	شعر در جاهلیت.....
۷۵	فصل سوم: خانواده در جاهلیت.....
۷۵	جایگاه خانواده در جاهلیت.....
۷۵	جایگاه همسر در جاهلیت.....
۷۶	ازدواج در جاهلیت.....
۸۸	طلاق در جاهلیت.....
۹۶	احکام عده در جاهلیت.....
۹۹	ارث در جاهلیت.....
۱۰۲	وصیت در جاهلیت.....
۱۰۲	فصل چهارم: شعائر دینی در جاهلیت.....
۱۰۳	قبله.....
۱۰۴	نماز.....
۱۰۴	روزه.....
۱۰۵	حج.....
۱۰۹	نسر در جاهلیت.....

۱۱۰	نذر
۱۱۱	قربانی آدمیان
۱۱۳	بخش سوم: روشهای مبارزه قرآن کریم
۱۱۴	فصل اول: توجه دادن به فطرت و وجدان
۱۱۴	فطرت در لغت
۱۱۵	فطرت در اصطلاح
۱۱۵	واژه فطرت در قرآن
۱۱۶	تفاوت فطرت با غریزه
۱۱۷	فطری بودن دین
۱۱۷	هماهنگی اسلام با فطرت
۱۱۸	عوامل انحراف از فطرت
۱۱۹	نقش فطرت در هدایت انسان
۱۱۹	نقش فطرت در سعادت انسان
۱۲۱	نقش فطرت در انجام خیر و شر
۱۲۲	تفاوت هدایت فطری با هدایت تشریحی
۱۲۳	عوامل بیداری فطرت خداشناسی
۱۲۴	نتیجه گیری
۱۲۶	فصل دوم: عقلی گرایی و تحرک به تدبیر و اندیشه
۱۲۶	حقیقت تفکر و تعقل
۱۳۶	اهتمام قرآن به تفکر و عقل گرایی
۱۲۷	ارزش تفکر و تدبیر
۱۲۸	آثار تدبیر در قرآن کریم
۱۳۰	تفکر در آفرینش
۱۳۱	آثار تفکر در آفرینش
۱۳۲	نتیجه گیری
۱۳۴	فصل سوم: سفارش به علم و برهان و دوری از جدل و تقلید
۱۳۴	دعوت قرآن به برهان
۱۳۶	گرایش فطری انسان به برهان

۱۳۶	جایگاه علم در قرآن
۱۳۸	نقش علم در هدایت انسان
۱۳۹	مجادله در قرآن
۱۴۱	روش مجادله قرآن کریم
۱۴۲	اقسام تقلید
۱۴۲	سرزنش تقلید از نیاکان
۱۴۳	نتیجه گیری
۱۴۴	فصل چهارم: الگوسازی در قرآن کریم
۱۴۴	تعریف اسوه
۱۴۴	واژه اسوه در قرآن
۱۴۴	ضرورت و اهمیت بهره مندی از روش الگوسازی
۱۴۵	ویژگیهای روش الگوسازی
۱۴۷	تاکید قرآن بر روش الگوسازی
۱۴۸	معرفی الگوها و مصایق هدایت در قرآن
۱۴۹	تقسیم بندی الگوهای قرآن
۱۴۹	الف) انبیاء
۱۴۹	ب) اسوه های معصوم و غیر معصوم
۱۴۹	د) الگوهای منفی و شخصیت های شیطانی و طاغوتی
۱۴۹	اسوه بودن انبیاء در ابعاد مختلف
۱۵۰	پیامبر اسلام (ص) اسوه رحمت
۱۵۲	حضرت نوح (ع) اسوه استقامت در تبلیغ
۱۵۴	حضرت ابراهیم (ع) اسوه توحید و یکتاپرستی
۱۵۷	حضرت یوسف (ع) اسوه عفت و پاکدامنی
۱۵۹	حضرت موسی (ع) اسوه مبارزه با استکبار
۱۶۱	حضرت عیسی (ع) اسوه تواضع
۱۶۳	نمونه های عینی اسوه های غیر انبیاء و معصوم در قرآن
۱۶۳	الف) لقمان اسوه حکمت
۱۶۵	ب) ذوالقرنین اسوه اصلاح گیری

۱۶۶ (ج) آسید اسوۀ ایمان در بند استکبار
۱۶۷ اسوہ‌ها و شخصیت‌های شیطنانی و منفی در قرآن
۱۶۷ الف) ابلیس مظهر کبر و غرور
۱۷۰ ب) قارون مظهر دنیاپرستی
۱۷۲ ج) بلعم باعورا مظهر مقام پرستی
۱۷۴ نتیجہ گیری
۱۷۵ فصل پنجم: توجہ دادن بہ پاداش و کیفر
۱۷۵ اہتمام قرآن بہ پاداش و کیفر
۱۷۶ غلبہ رحمت خدا بر عذاب
۱۷۷ بیان عذاب امتہای پیشین در قرآن
۱۷۸ فلسفہ بیان عذاب امتہای پیشین در قرآن
۱۷۹ نتیجہ گیری
۱۸۰ فصل ششم: توجہ دادن بہ ورزش و عادت و زہد و ریاضت
۱۸۰ توجہ اسلام بہ تمام نیازهای انسان
۱۸۰ ورزش در اسلام
۱۸۰ حقیقت زہد و ریاضت
۱۸۳ ملاک صحیح و باطل زہد و ریاضت
۱۸۳ نتیجہ گیری
۱۸۴ فصل ہفتم: تلقین
۱۸۴ تعریف تلقین
۱۸۴ نقش تلقین در مسائل تربیتی و غیر تربیتی
۱۸۵ رابطہ تلاوت قرآن با تلقین
۱۸۷ فصل ہشتم: روشہای عملی مبارزہ پیامبر اکرم (ص) با سنتہای جاہلی
۱۸۸ نقش اخلاق پیامبر (ص) در مبارزہ با سنتہای جاہلی
۱۹۰ سعه صدر و صبر و استقامت رسول اکرم (ص)
۱۹۱ استفادہ از روانشناسی در امر تبلیغ
۱۹۲ استفادہ از روش تدریجی
۱۹۳ تبیین جایگاہ خانوادہ و ہمسر
۱۹۴ تاکید بر نظافت و پاکیزگی
۱۸۶ نتیجہ گیری نہایی

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

مقدمه:

قرآن کریم، آخرین پیام آسمانی و کاملترین آنهاست که برای هدایت انسان نازل شده است. به عبارت دیگر، قرآن، مجموعه و حیانی است که انسانها را در تمام زمانها به مقصد اعلی می‌رساند. و سعادت و خوشبختی ابدی را نصیب هر انسانی می‌کند.

قرآن کریم، کتابی است که در هدایت انسان، واقعیت‌های جامعه را در نظر گرفته و نیازهای جامعه بشری را از ابعاد گوناگون از نظر هدایت و راهنمایی برآورده کرده و روشنای هدایتی را تعلیم بشر کرده است.

این کتاب آسمانی، در محیطی بر هدایت انسان همت گماشت که سراسر محیط آن روزگار را خرافات و جهل و تعصب و بی‌دینی و فقر فرهنگی فرا گرفته بود. البته در موارد بسیار کمی، فرهنگ جاهلی، برخوردار از عناصر مثبت و صحیح هم بود، چون اعراب جزیره العرب و ارثان حضرت ابراهیم و اسماعیل و دین حنیف بودند، لذا عناصر فرهنگی الهی و مثبت مثل حج و غیره داشتند. البته این موارد عناصر مثبت هم خالی از خرافات نبود. چون در طول اعصار متمادی و دوری از انبیاء الهی، به تدریج این عناصر فرهنگی هم آلوده به خرافات شده بود و فرهنگ باطل و منفی در آن رسوخ کرده بود.

امیرالمؤمنین علیه السلام بزرگ‌ترین شاگرد مکتب اسلام، در چندین جای نهج البلاغه، اوضاع فرهنگی حاکم بر محیط جزیره العرب را به روشنی ترسیم کرده است. در خطبه دوم در مورد ویژگیهای دوران جاهلیت می‌فرماید:

«او را پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم زمانی فرستاد که مردم در درون فتنه‌ها قرار داشتند، رشته‌های مذهب گسسته و ارکان ایمان و یقین متزلزل شده، راههای اساسی برای شناخت حق مختلف، و امور مردم پراکنده و متشتت، راه فرار از فتنه‌ها باریک، مرجع و پناهگاه ناپیدا، هدایت فراموش شده، و گمراهی و نابینایی همه را فرا گرفته بود، خدای رحمان معصیت می‌شد، و شیطان یاری می‌گردید، ایمان بدون یاور مانده، ارکان آن فرو ریخته و نشانه‌هایش دگرگون شده، راههای آن ویران و جاده‌های آن کهنه و فرسوده گشته بود.

شیطان را اطاعت می‌کردند، و به راههای او می‌رفتند، و در آبخورگاه او وارد می‌شدند. بوسیله مردم نشانه‌های شیطان آشکار شده و پرچم او برافراشته گردیده، فتنه‌ها با پای خویش آنان را لگدمال نموده، و با سمهای خود آنان را له کرده بود.

فتنه بر روی پای خود ایستاده و آنها در آن متحیر و سرگردان، بی‌خبر، فریب خورده، در کنار بهترین خانه (کعبه) و بدترین همسایگان (بت پرستان) قرار داشتند. خوابشان بیداری، و سرمه‌ی چشمهایشان اشک بود، در سرزمینی که دانشمندش به حکم اجبار لب فرو بسته و جاهلش گرامی بود»^(۱).

با شناخت دوران جاهلیت که ظلمتها و تاریکیها بر آن سیطره پیدا کرده بود، عظمت و اهمیت اسلام، بیشتر شناخته می‌شود. در قرآن کریم، فرهنگ دوران جاهلی از ابعاد گوناگون مورد اشاره قرار گرفته و بسیاری از اعتقادات و خرافات و آداب و رسوم حاکم بر آن عصر، شناسایی و تبیین شده و با

روشهای گوناگون به مبارزه با آن فرهنگ جاهلی رفته است.

قرآن کریم گاهی با توجه دادن انسانها به فطرت خداجزایی و گاهی با بیان اسوه‌ها و الگوها و گاهی با توجه دادن انسان به پاداش و کیفر و گاهی با دعوت به تدبیر و اندیشه و روشهای دیگر به مبارزه منطقی با فرهنگ جاهلیت پرداخته است.

البته ناگفته نماند که دوران جاهلیت، تنها برهه‌ای از تاریخ نیست که طی شده باشد و قابل بازگشت نباشد. بلکه جاهلیت یک واقعیت مشخص و معینی است که در تمام زمانها، می‌تواند خود را با شرایط زمان و مکان بروز دهد.

جاهلیت جزیره‌العرب تنها مصداق بارز و روشنی از جاهلیت است که قرآن کریم به سرزنش آن پرداخته و پرچم مبارزه بر علیه آن را برافراشته است.

نوشتار حاضر، رساله‌ای علمیه‌ای است که در سه بخش و در یازده فصل تنظیم شده است. بخش اول مربوط به کلیات، بخش دوم، بررسی فرهنگ جاهلی از ابعاد مختلف است، که در این بخش به تناسب بحث، به روشهای مبارزه قرآن کریم پرداخته شده و بخش سوم که بخش پایانی است، بررسی روشهای مبارزه با فرهنگ جاهلی است که در این بخش از زوایای گوناگون، روشهای مبارزه، تبیین و تحلیل شده است.

اهداف: در عصر کنونی، استکبار جهانی، با پیشرفته‌ترین امکانات و شیوه‌های مدرن بر جهان سلطه پیدا کرده و فرهنگ ابتذال خود را بر جهانیان دیکته می‌کند. دنیایی که در عین پهنآوری به یک دهکده جهانی تبدیل شده و ارتباطات در کمترین زمان صورت می‌گیرد.

با توجه به اینها، بسیار ضرورت دارد که فرهنگ ناب قرآن و اسلام با توجه به نیازهای بشر امروز بر مردم دنیا عرضه گردد، جهانی که امروز تشنه معنویت است و از فطرت توحیدی خود فاصله گرفته و گرفتار لجن‌زار مادیات و پوچی‌گرایی گشته و هریت خود را به فراموشی سپرده است. لذا در این زمان بیش از زمانهای دیگر، نیاز به تبیین و بسط و شرح فرهنگ اسلام و قرآن است، تا در سایه گسترش این فرهنگ، علاوه بر مبارزه با هجمه‌های فرهنگی غرب، حقانیت اسلام بیشتر بر جهانیان روشن شود. روش تحقیق: روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای بوده که ابتدا با شناسایی و تهیه منابع و سپس به صورت فیش برداری به جمع‌آوری اطلاعات مورد نظر پرداخته شده و بعداً فیش‌ها، جدا سازی و طبقه‌بندی شده و مطالب طبق رعایت ضوابط به صورت دست‌نویس تنظیم گردیده و در مرحله آخر به تدوین و تنظیم پایان‌نامه پرداخته شده است.

سابقه تحقیق: در مورد آداب و رسوم و فرهنگ دوران جاهلیت، در کتب تاریخی و تفسیری از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است و ابعاد مثبت و منفی آن در این کتابها مورد تحلیل قرار گرفته و برخی کتابها هم به صورت مستقل به این مسأله پرداخته و فرهنگ جاهلیت را مورد نقد و بررسی قرار داده است. ولی طبق طرحی که در این پایان‌نامه دنبال شده و از فهرست مطالب کتاب هم به دست می‌آید اثری مستقل در این موضوع به رشته تحریر در نیامده، مخصوصاً بخش پایانی پایان‌نامه که طرحی کاملاً نو و بدون سابقه تحقیق می‌باشد.